

ВОЈНО ДЕЛО

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

БРОЈ 6

НОВЕМБАР—ДЕЦЕМБАР 1951

ГОДИНА III

Генерал-лајтнант ЉУБО ВУЧКОВИЋ

МАЛЕ АРМИЈЕ И НЕКА ПИТАЊА ОДБРАНЕ НА ШИРОКОМ ФРОНТУ

Под појмом борби на широком фронту подразумевамо операције, битке, бојеве и уопште сва борбена дејства (и најмањих тактичких јединица) која се изводе на фронту ширем од онога што се у пракси и досада у војној литератури назива нормалним фронтом.

Досада су у војној литератури мало разматрани употреба и начини дејства јединица на широком фронту, иако су такве борбе стварно већ одавно вођене, а у Првом, а нарочито у Другом свјетском рату све више примењиване. На први поглед, могло би се претпоставити да велике армије неће ратовати на широком фронту због тога што располажу знатним снагама и средствима да постигну довољну густину и солидно покрију и заштите све своје фронтове. Због тога се и њихови војни теоретичари мало баве овим проблемом. Док се уз третирање одбранбених операција узгред може наићи само на извјесна површнија разматрања борби на широком фронту, дотле се о нападима и другим борбеним радњама на таквом фронту скоро и не говори. Међутим, армија једне земље, ма колико била велика, није увијек у стању да на сваком мјесту буде довољно јака. Она ће, нарочито због развучених фронтова (којих је било у прошлим ратовима и којих ће бити и убудуће), морати да се брани на широком фронту на извјесним секторима, а можда и већим дијелом својих снага.

Армије малих земаља, поготово оних које су окружене непријатељски расположеним државама, принуђене су да се много више користе досадашњим искуствима у погледу дејстава на широком фронту, пошто ће се редовно дешавати, особито у првој фази рата, да им то буде нормалан начин ратовања. Мала држава не може да испуни све услове које захтевају важећа правила за „нормалну одбрану“, чак ни онда када би читаву ратну армију поставила на својим границама. С друге стране, ако би нека мала земља и била у стању да то спроведе у извјесним случајевима (мањи фронт, итд.), поставља се питање да ли би то било уопште прихватљиво? Нападач би баш то и желео, пошто би му се самим тим пружила најидеалнија прилика да једним ударцем (пробом) на граници отвори пут за окупацију земље и уништење њене армије, јер она, због немања резерви у дубини, не би била у стању да га заустави

или било што предузме што би бар донекле успорило извршење његовог плана. Према томе, као што је и у војној науци већ добро познато, кордонски распоред једне армије, уствари, значи исто што и унапријед свјесно припремљени пораз. Зато се једино снагама које се налазе у дубини, нарочито њиховим активним дејством, могу парирати разни пробоји и други успјеси нападача, тако да се само на тај начин може постићи и најупорнија одбрана и створити услови за каснији прелазак у противофанзиву.

Било би погрешно закључивати да се борба на широком фронту може организовати и водити једино у такозваним специјалним условима, тј. борба у планинама, око ријека, на мочварном и уопште јако испресијецаном земљишту. Напротив, борба на широком фронту може се организовати и водити у свима случајевима и на сваком земљишту, иако се досада скоро редовно претирала искључиво борба у специјалним условима. Досада је исувише мало говорено о организацији и вођењу борбе на широком фронту на маневарско-равничастом земљишту или уопште у равницама, вјероватно због тежине и деликатности овог проблема. Јасно је да је то један од најтежих и најделикатнијих видова борбе на широком фронту, зато што ту недостају битни олакшавајући теренски елементи којих има довољно у планинама (непролазни простори, ограничени правци за кретање техничких средстава, ограничен капацитет праваца итд.). Због тога се утолико прије намеће неопходна потреба за његовом сталном теориском анализом и уопштавањем искустава из досадашње ратне праксе.

У Народноослободилачком рату борба је претежно вођена на широком фронту, тако да би се могло тврдити да је то био нормалан начин тадашњег нашег ратовања. Пошто се ово не односи само на одбрану, већ и на напад, маршевање, наступање, форсирање ријека, итд., то се наш Народноослободилачки рат може користити као један необично важан извор за расвјетљавање и коришћење стечених искустава у борбама на широком фронту, нарочито у нашим условима. Неопходно је да све армије врше детаљну анализу и свестрану студију борби на широком фронту, које имају посебан значај, нарочито за мале армије.

Да бисмо у анализи постанка и вођења одбранбених операција на широком фронту уочили њихов значај и извукли најбитнија искуства није потребно да залазимо дубље у историју од Првог свјетског рата; биће довољно ако се одмах задржимо на примјерима старе српске војске и њених ратова у периоду 1914 и 1915 године.

У Првом свјетском рату, српска војска, малена по броју и прилично слабо наоружана, морала се супротстављати бројно и технички много јачем нападачу, који је нападао скоро са свих страна. Због тога је била потпуно правилна одлука српске Врховне команде да се у граничним појасевима према непријатељу организује одбрана на широком фронту и да се у унутрашњости земље задржи што већа и јача стратемиска резерва ради интервенције у погодном тренутку.

Гранични фронт Србије према Аустро-Угарској (око 600 км ширине) свакако је био несразмерно велики у односу на њену ондашњу оперативну снагу. Тада је српска војска имала свега десет дивизија (по пет дивизија I и II позива), петнаест пјешадијских пукова III позива, једну комбиновану ди-

визију формирану од прекобројних пјешадиских пукова и једну коњичку дивизију. То значи да би на једну дивизију дошло по 60 км граничног фронта, ако би све јединице биле постављене за одбрану у граничним појасевима (рачунајући само дивизије I и II позива), а ако бисмо узели у обзир и пјешадиске пукове III позива и претворили их у дивизије, онда би на сваку дивизију долазио фронт од 40 км.

Према српском ратном плану, који је био дефанзиван, за непосредну одбрану граничног фронта и заштиту концентрације били су предвиђени пјешадиски пукови III позива, а на важнијим правцима још и здружени одреди или поједине дивизије, док је главна снага била ешелонирана по дубини.

Прва армија је добила задатак да осматра и брани гранични фронт од Великог Градишта до ушћа Велике Мораве у Дунав. На самој граници налазио се Браничевски одред (Дунавска II, јачине три пјешадиска пука), док се главнина армије од три дивизије (Тимочка I, Тимочка II и Моравска II) налазила на простору Паланка — Рача — Топола.

За непосредну одбрану граничног фронта од Гроцке до ушћа Колубаре Друга армија одредила је једну дивизију, а главнину од три дивизије (Моравска I, Шумадиска I и Комбинована I) распоредила на простору Аранђеловац — Топола — Лазаревац.

На граничном фронту од Колубаре до Љубовије, Трећа армија одредила је Обреновачки, Шабачки, Лознички и Љубовиски одред, а главнину од двије дивизије (Дринска I и Дринска II) у рејону Ваљева. Све јединице у граничним појасевима браниле су врло широке фронтове.

Крајем 1915 године, услед уласка Бугарске у рат, гранични фронт Србије повећао се на 1290 км, тако да би на сваку дивизију српске војске долазило по 86 км, и то под претпоставком да се у дубини земље не задрже никакве снаге у стратетиској резерви.

Ево неколико детаљнијих примјера како је изгледало посједање широких фронтова.

У Српско-бугарском рату 1913 године Тимочка дивизија II позива (од три пјешадиска пука, једног коњичког дивизиона и четири батерије) бранила је положаје од жељезничке станице Струмица (Хутово) до Брегалнице, тј. на фронту од око 30 км. Дивизија је била распоређена у два приближно једнака ешелона. Четири бугарске бригаде (око 8 пукова) нападале су на фронт ове дивизије и првог дана успјеле да овладају положајем борбеног осигурања на Кривој Лакавици, а у току ноћи да пробију и главни положај. Пошто је уочио мјесто главног непријатељског удара, командант дивизије је прегруписао своје снаге (пребацио 14 и дјелове 15 пјешадиског пука са десног на лијево крило), у свитање слиједећег дана извршио противнапад овим снагама и повратио главни положај. Дивизија је одржала ове положаје пуних 5 дана.

9 новембра 1914 године Браничевски одред бранио је 90 км обале Дунава од Гроцке до Голупца (један пук бранио се на фронту дугом око 45 км, други на фронту од 15 км, а трећи на око 30 км). Одред је имао у резерви један батаљон и један коњички ескадрон у Пожаревцу. Уз јаку подршку артиљерије непријатељ је успио да форсира Дунав, али је противнападом снага Браничевског одреда одбачен уз велике губитке.

У августу 1914 године Дринска дивизија II позива (од два пјешадиска пука, једног коњичког пука и једног артиљериског дивизиона) са слабијим дјеловима III позива била је скоро сва подијељена на истурене одреде и имала да брани несразмерно широк фронт који је од ушћа Вукодраже у Саву до Зворника на Дрини износио 137 км. Само Шабачки одред ове дивизије (од девет пјешадиских батаљона, једног коњичког ескадрона и двије батерије) бранио је 120 км фронта, тј. од ушћа Вукодраже у Саву до Самуровића Аде на Дрини. Улијево од њега у рејону Лозница — Лешница, знатно слабији Лознички одред затварао је правац који води у долину Јадра.

1915 године Дунавска дивизија II позива бранила је пожаревачки отсјек од Бурђевачке Реке до Велике Мораве на ширини фронта од око 35 км. Тимочка војска (саставу двије пјешадиске дивизије и Неготински одред) држала је фронт према Бугарској од превоја Св. Николе до ушћа Тимока у Дунав, тј. фронт ширине преко 100 км. Тимочка дивизија I позива бранила се на фронту ширине око 30 км, а Комбинована дивизија I позива на фронту од око 27 км.

Иако је сличних примјера било много више, ипак су и наведени довољни да покажу величину фронтова појединих јединица и да потврде ранију поставку да су се скоро све јединице српске војске у Првом свјетском рату браниле на широком фронту. При томе се може уочити да су се ширине фронтова разликовале према важности правца, као и то да су и ови најмањи и најужи фронтви неупоредиво већи од такозваних нормалних фронтова.

Тешко се може наћи да је нека дивизија бранила фронт мањи од 20 км, а да не говоримо о фронту од 10 км, тј. о норми која сада преовлађује и важи у теорији. Према томе, тешко се може упоређивати посједање и начин одбране једног пука који брани фронт ширине до 5 км у такозваним нормалним условима са, рецимо, оним пуком III позива Браничевског одреда који је бранио фронт ширине 45 км, без обзира на то што је бранио ријеку. Због тога је у теорији, а и у пракси, врло тешко пронаћи неке заједничке принципе који би важили истовремено и подједнако за оба ова случаја, јер се овдје заиста ради у најмању руку о два начина одбране, ако не и два њена посебна вида.

Српска војска није могла наћи друго ријешење које би одговарало њеном дефанзивном ратном плану, сем да се брани на широким фронтovima. Да би се ово могло спровести, обезбјеђујући истовремено довољне снаге за активно дејство, поред осталог, било је неопходно да се примјени одговарајућа тактика, водећи нарочито рачуна о што већем и дубљем ешелонирању, маневру снагама и средствима и што већој активности. Да је у то вријеме српска војска случајно посјела граничне фронтове у гушћем распореду (иако их није могла посјести према захтјеву такозваних нормалних услова чак ни онда када би избацила на границе сву своју расположиву армију), и да није задржала много више снага у дубини, сигурно је да не би могло бити ни Цера ни Колубаре, ни опште пропивофанзиве и прогјеривања аустроугарске војске преко Дрине.

1941 године стара југословенска војска није се послужила искуствима српске војске из Првог свјетског рата, већ је активирала и посјела границе једино граничним јединицама, тек онда кад је свакоме било јасно да је рат

на прагу. У то вријеме у дубини територије није било никаквих резерви, јер скоро ниједна јединица није била мобилисана, тако да није била у стању да интервенише ни на једном правцу. Послије мањих чаркања на граници, Немци су лако пробијали граничне фронтове, не наилазећи ни на какав отпор у дубини, а да се не говори о ма каквој активности браниоца. Поред свих осталих издајстава, то је, свакако, један од важних узрока онако брзе капитулације старе југословенске војске.

У прошлом рату Народноослободилачка војска скоро све своје одбранбене (а и нападне) операције, углавном, водила је на широком фронту. Када је то већ био њен нормалан начин ратовања, онда је јасно да су се њена тактичка дејства морала што више прилагођавати таквом начину дејства. У тадашњим условима било би потпуно погрешно примијенити другу тактику, јер она не би била у стању да одговори општем начину ратовања, нити би се њоме могли постићи било какви успјеси. У одбранбеним операцијама посједање се, углавном, вршило по групном систему, без икакве тенденције за неким гушћим распоредом. Јасно је да би се гушћим распоређивањем снага омогућавало непријатељу, који је редовно био технички јачи, да се што лакше обрачуна са браниоцем. Због тога је застарело мишљење да се једино гушћим распоредом живе силе може задржати и бројно и технички надмоћнији непријатељ, и оно више не одговара могућностима малих армија. Ево неколико примјера одбране на широком фронту из Ослободилачког рата.

За вријеме VII непријатељске офанзиве V босански корпус бранио се на фронту широком преко 80 км (39 дивизија бранила је фронт од око 40 км, а 4 дивизија преко 30 км).

У априлу 1944 године на фронту: Дрина — Бијељина — Брчко — Озрен наша II армија бранила је фронт од око 150 км, тј. по 37 км просечно на дивизију.

У току IV непријатељске офанзиве бранила је 6 личка дивизија фронт од око 80 км (од Плитвичких Језера преко Љубова до Грачаца). Њена друга бригада бранила се на фронту од око 40 км. На овим положајима дивизија је 24 дана задржала много надмоћније непријатељске снаге.

За вријеме припреме и концентрације наших снага на територији Санџака и дијела Црне Горе за офанзивне операције према Србији, 37 дивизија бранила је и штитила ову концентрацију на фронту преко 60 км ширине.

1944 године 3 словеначка бригада бранила се у Словеначком Приморју на фронту од око 20 км, и успјела је да задржи 12 дана ове положаје против надмоћнијег непријатеља.

Још у 1941 години скоро све наше јединице, имајући мање или више слободне територије, браниле су се искључиво на широком фронту. На границама слободне територије већином су држане мање јединице које су активно дејствовале, док се главнина снага, која је била намијењена искључиво за активна дејства, налазила већином у дубини територије. Овај принцип примјењиван је и код држања већих територија, пошто су се једино офанзивним дејствима снага из дубине и маневром јединица са мање угрожених правца могле сузбијати поједине офанзиве и продори непријатеља.

Као што се види, јединице наше Народноослободилачке војске дејствовале су на веома широким фронтovima. Ширина тих фронтova долази до још јачег изражаја ако се има у виду да су то биле јединице прилично малог бројног стања и знатно слабијом борбеном техником од нормално наоружаних и опремљених одговарајућих јединица.

Нормалан или широки фронт у одбрани?

Познато је да свака одбрана има основни задатак, с једне стране, да мањим снагама задржи и истроши надмоћнијег непријатеља и да му нанесе тако велике губитке да више не буде у стању да продужи своје нападе, а с друге стране, да браниоачеве снаге, користећи се фортификациским уређењем земљишта, претрпе што мање губитака. Иако су овако постављени захтеви правилни и логични, ипак их је доста тешко испунити, нарочито у одбрани на широком фронту.

Основни задатак малих армија, које морају да воде рачуна о сваком борцу и којима није свеједно да ли ће на једном или другом правцу имати оволико или онолико губитака, свакако се састоји у томе да што потпуније **сачувају живу силу**, тј. да претрпе што мање губитака, а да испуне и остале услове који се траже од сваке одбране. Раније смо напоменули да је потпуно погрешно постављати и примјењивати гушће распореде пред бројно и технички надмоћнијим нападачем, ако се рачуна да се он једино на тај начин може задржати. Узмимо као примјер организацију и извођење **позиционе одбране** једне армије против бројно и технички надмоћнијег нападача. Према постојећим теориским поставкама, армија ће у одбрани најбоље и најсигурније извршити добијени задатак ако посједне положај и организује **најупорнију (отсудну) одбрану** на нормалном фронту, рачунајући на једну дивизију око 10 км фронта. Други свјетски рат потврдио је праксу још из Првог свјетског рата да се пробоји врше уз учешће масовне концентрације авијације и артиљерије на опсјеку пробоја (на један км фронта привлачено је од 200 до 600 артиљериских оруђа, а можда ће тај број у будућности бити и већи). Треба напоменути да се сада убрзано ради на коришћењу атомског оружја у тактичке сврхе и да се, на примјер, у Америци већ говори о проби извјесних таквих оружја. Ако се на овом пољу убрзо постигну знатнији резултати, онда у будућем рату можемо очекивати и страшније дејство на разне опсјеке пробоја. С правом се може претпоставити да ће се таква оружја у првом реду примјенити за дејство на разне концентрације снага, резерве и уопште на важније и гушће посједнуте положаје. Ако би у оваквом случају бројно и технички слабији бранилац поступио по свим оним „нормалним“ принципима одбране, нападач би га скоро потпуно уништио на изабраном опсјеку пробоја, поготово онда када бранилац не располаже техником којом би се могао супротставити. Дакле, пред браниоцем се сада поставља веома сложен проблем: како и на који начин да избјегне овакву артиљериску и авијацијску припрему? Било би потпуно погрешно ако би се мислило да се то може ријешити једино „лажним предњим крајем“, извлачењем снага из прве траншеје и сличним; то се мора решавати примјеном низа других нових и оригиналних начина посједања и извођењем тактичких дејстава која су при-

лагођена конкретної ситуацији. Прије свега, мора се разбити шаблон у посједању положаја главног појаса одбране. По досадашњем гледишту главни положај је био увијек исти (први у појасу одбране), а то је најкрући шаблонизам. Међутим, у неким случајевима тај први положај треба посјести врло малим снагама, а главне снаге држати на резервном положају, који би у том случају био главни. У другим случајевима, главне снаге могу се држати на прихватним положајима, итд. Није могуће, нити је потребно набрајати све варијанте које могу доћи у њазир, већ је основно да бранилац својим главним снагама избјегне артиљериску и авијациску припрему непријатеља, јер ће само на тај начин моћи да изврши свој задатак. Зато сваки бранилац мора да тежи да организацијом одбране обмане нападача о распореду и дејству својих снага. То значи да нападачу треба дати отпор тамо гдје га он не очекује и навести га на закључак да нијесмо тамо гдје се стварно налазимо.

У току Другог свјетског рата Њемци су предузимали низ мјера да би извукли живу силу испод нападачевог артиљериског и авијациског удара. Они су у том циљу у својим штабовима благовремено припремали потребна, чак и шифрована наређења, која су хитно слали појединим јединицама, чим би осјетили гдје ће бити правац главног удара совјетских снага, са циљем да се извуку испод артиљериског удара. Они су их извлачили (када је то било могуће) зато што су били свјесни да такве јединице на таквим отсјецима неће бити у стању да спрјече руски пробој и ради тога да би сачували њихову живу силу.

Да би се нападач могао обманути о мјесту и распореду браниоца, неопходно је да се што боље маскирају све јединице у одбрани, јер ће нападач осматрањем са земље и из ваздуха открити груписање главних браниоцевих снага, ако се благовремено не предузму разне мјере за маскирање. У противном, биће узалудне и све друге предузете мјере у циљу обмане нападача. Поред тога, бранилац је дужан да што боље организује и спроведе службу извиђања и обавјештавања како би благовремено прикупио податке о стању код нападача, о његовим могућностима, намјерама итд., да би на основу тога могао правилније доносити поједине одлуке и по потреби мијењати оне које је већ донио.

Широки фронт, сам по себи, не даје тако погодне услове технички јачем нападачу, коме би било потребно исувише много технике да би уништио браниоцеву живу силу онако као у одбрани у „нормалним“ условима. Поред тога, широки фронт омогућава лакшу обману нападача о распореду браниоцевих главних снага и њихово боље маскирање и свим старешинама даје могућност широке иницијативе. О овоме, као и о разним недостацима широког фронта говорићемо касније.

Избор и начин посједања положаја

При избору положаја треба бити врло еластичан, јер се шаблонским посједањем и начином дејства у одбрани може учинити највећа услуга нападачу. У таквим случајевима нападач би могао чак и по карти да одреди гдје ће бранилац груписати своје главне снаге, гдје ће му бити главни, а гдје

прихватни положај, резерве итд. и да на основу тога лакше и правилније доноси и све своје одлуке.

У Првом свјетском рату аустроугарска војска била је бројно и технички најмоћнија од тадашње српске војске. Аустријанци су нападали редовно уз подршку артиљериске ватре (која је за оно вријеме била прилично јака), настојећи да прво униште браниочеву живу силу на положајима, па тек онда да крену с пјешадијом, понекад и са музиком на челу. У почетку рата и српска војска правила је доста грешака, јер је посједала главне положаје скоро увијек на исти начин, тј. по врховима брда и ивицама коса, које су биле и лако уочљиве и лако тучене. Због таквог шаблонског посједања положаја порази појединих њених јединица били су врло чести. Командант једног пјешадијског пука, који је међу првима увидео овај недостатак, организовао је и у току читава два дана утврђивао положаје на врху и косама једног брда исто онако како су то догађа радиле и друге српске јединице. У току ноћи, пред напад Аустријанаца, спустио је три батаљона у подножје брда, а на косама оставио само мањи број митраљеза и пушкомитраљеза, док је један батаљон задржао иза брда у резерви. Три батаљона су се добро маскирала у шумицама и шљиваџицама на подножју брда дисциплиновано очекујући уговорени знак за отварање ватре. По већ устаљеној и шаблонској тактици, Аустро-Мађари су отпочели артиљериску припрему са отстојања од 3—5 км, а када су ућуткали митраљезе по косама и када су повјеровали да су уништили и већи дио живе силе, пошли су у напад са музиком на челу. Када су пришли на 200—400 метара српски пук је отворио ватру из аутоматског оружја и пушака. Пошто су били потпуно изненађени Аустријанци су се повукли у неред и уз велике губитке, у стопу гоњени батаљонима овога пука.

Наше јединице у току Ослободилачког рата никада нису шаблонски организоване и посједале своје положаје, па се чак ни иста јединица скоро никада није бранила на исти начин. Иако је у почетном периоду рата преовлађивала пракса посједања коса и врхова—истина комбиновано са разним добро припремљеним засједама — ипак су избор положаја за одбрану и њихово посједање били врло различити. Наше старешине и борци били су прави мајстори у избору положаја и извођењу засједа, а такво мајсторство је неопходно и за организацију и за извођење одбране уопште. С друге стране, бранећи се на широком фронту, наше јединице су врло ријетко трпјеле веће губитке од артиљериске и авијациске ватре, иако је било доста примјера извођења најупорније и најотсудније одбране.

На планинском земљишту Немци су бирали и организовали главни положај на падини, на врху и на задњем нагибу. Зато се врло често дешавало да наше јединице нападајући на овако уређене положаје, у једном налету (чешће ноћу) заузму прву линију на падини и другу на врху и да их Немци из треће линије са задњег нагиба дочекају јаком ватром, тако да су противнападом повраћали изгубљене дјелове положаја. Дјелимично посједање задњег нагиба показало се као врло практично, не само ради обезбјеђења од евентуалног напада из позадине, већ и као добар ослонац за извршење противнапада и за дочек нападача, који прилично несрећен излази на врх косе или брда.

Одбрану на широком фронту треба што боље организовати и примијенити што солидније утврђивање, првенствено у противтенковском смислу. Међутим, ово утврђивање ће се много разликовати од утврђивања у позиционој одбрани у нормалним условима. Прије свега, траншејни систем у цјелини ће потпуно изостати, док ће групно утврђивање, као и његова комбинација са траншејним системом бити много чешћа. Поједини добро утврђени рејони у дубини одбране могу дати одличне резултате. Погрешно је ако се мисли да се на широком фронту не треба утврђивати и да је једино маневар одлучујући елемент, јер би одустајањем од утврђивања лишили браниоца те једине премоћи над нападачем. Чак ће бити корисно ако се бранилац на појединим важним правцима утврди и у сталном типу, настојећи да се тамо одржи по сваку цијену. Противтенковску одбрану треба да организују у првом реду сами пјешаци, не очекујући помоћ од инжињерије (постављање мина, рушење итд.), пошто инжињерије никада неће бити довољно. Поред свестране примјене минирања и рушења треба користити разне друге препреке, нарочито у међупросторима. Покретни одреди за запречавање добиће нарочито широку примјену и њихов број требало би да буде што већи. Једном ријечју, пред предњим крајем треба примјењивати све оно што би допринијело успорењу кретања нападача.

Пошто се на широком фронту само по себи неизбежно појављују већи међупростори, мора се обратити нарочита пажња њиховом обезбјеђењу. Обезбјеђење међупростора, бокова и спојева, а у неким случајевима и позадине, организује се не само системом ватре (тучење ватром из разних оруђа), већ и активним дејством мањих јединица. Систем патролирања између јединица на широком фронту имао је врло широку примјену у Ослободилачком рату и показао се као најсигурнији и најпрактичнији начин обезбјеђења међупростора.

Одбрану на широком фронту не треба стварати као неку врсту шаблонске маневарске одбране, која би ишла од положаја на положај. Напротив, она треба да буде и врло упорна, а тамо гдје је то потребно и отсудна. Она може дати боље резултате од шаблонски организоване одбране на „нормалном“ фронту, само ако се изврши погодан распоред по дубини са знатним резервама и ако се примијени маневар и потребна активност и упорност (о чему ће касније бити ријечи). С друге стране, одбрана на широком фронту треба да претставља нормалан вид одбране свих малих армија са великим граничним фронтовима.

Значај резерви и маневра

У одбрани на широком фронту веома је важно да се одреде и правилно употребе довољно јаке резерве и да се у пуној мјери примијени маневар и активност свих дјелова који се бране.

Јаке резерве су неопходне прије свега зато да би се надокнадио недостатак снага и средстава (ради чега се врло често и прибјегава одбрани на широком фронту). Оне претстављају најјачу маневарску снагу браниоца којом се, скоро једино, могу парирати ови недостаци. Снаге које су на положају (први ешелон), и које заправо изводе одбрану, имају задатак да што

дуже задрже нападача, да га што више истроше и да га својим дејством „на-тјерају“ да открије правце свога наступања. Тек тада се могу покренути, односно ставити у дејство, други ешелони и резерве са изгледом на успјех, ако испоље своје дејство у бок или позадину нападача у најпогоднијем моменту за браниоца. А да би се овај задатак што боље извршио, резерве **треба подијелити бар у двије групе**. Увођење резерви у бој може бити врло различито. Међутим, погрешна је пракса која се често сусреће у решавању задатка (а која је одраз усвојене теорије), наиме, да се увијек по истом шаблону, тј. сагласно дејству нападача, почесно употребљавају и браниоцеве резерве (чим нападач уведе у бој други ешелон пука, бранилац ради то исто; или унапријед се зна за коју траншеју или за који положај, се употребљава и која резерва браниоца, тако да и овај шаблон иде потпуно у прилог нападачу).

Иако широки фронт једне јединице, сам по себи, пружа нападачу већу могућност за избор разних праваца, за лакши пробој, инфилтрацију, итд., ипак сви ти правци нису подједнако важни и погодни за нападача, тако да се бранилац мора припремити за сваку могућу варијанту нападачевог дејства. Баш због тога што је пробој лакши, бранилац има најважнији задатак да изврши маневар снагама и средствима из дубине, а и са фронта, како би активним дејством повратио изгубљени положај, задржао га, или му, у најнеповољнијем случају, само нанио што више губитака. Маневар треба припремити не само технички борбеним средствима, већ и другим ешелонима, резервама, инжењерским и другим јединицама. Једино добро смишљеним и саобразно ситуацији организованим и изведеним маневром снага и средстава одбрана се може супротставити надмоћном непријатељу, зауставити га, а затим активним дејством приморати да одустане од даљег напада.

Осматрање, патролирање и активна дејства појединих мањих јединица имају нарочиту важност за обезбјеђење међупростора не само ради одржавања посједнутог положаја, већ и ради обезбјеђења резерви и благовременог обавјештавања о ситуацији у међупросторима, како би се резерве ангажовале правилно и на вријеме.

Док је о распореду и улози артиљерије у одбрани на „нормалном“ фронту досада много писано (углавном на основу теоретских поставки из страних армија, нарочито совјетске), дотле се о њеном раду и употреби на широком фронту неупоредиво мање говорило. Због тога су (при рјешавању задатака) поједине јединице у одбрани веома ријетко дејствовале искључиво својом органском артиљеријом (што ће свакако бити врло често, скоро нормално у технички слабијим армијама), већ су им се обавезно придавале артиљериске јединице да би се тек тада теориски разматрала њихова употреба. То значи да се и у једном и у другом случају поступало супротно ономе што нас очекује у будућем рату (дејства на широком фронту, скоро без икаквих ојачања артиљерије). С друге стране, распредано је до најмањих ситница и детаља о употреби артиљерије у нападу (јасно, опет на „нормалном“ фронту). У погледу артиљерије, овдје ћемо додирнути само елемент употребе артиљериске резерве у одбрани на широком фронту.

Узмимо као примјер да се корпус (од три дивизије) брани на фронту ширине 80 до 120 км и да се једна од његових дивизија налази на фронту

од око 40 км (што неће бити тако риједак случај, и то не само у планинама), а да корпус има само формациску артиљерију (што ће свакако бити врло често), па погледајмо улоге и задатке ове артиљерије. Досада је било уобичајено да се одмах послѣ процјене ситуације цјелокупна артиљерија дефинитивно раздијели по отсјецима или правцима, тј. да се примјењује у КАГ, ДАГ-ове и ПАГ-ове, и тек онда да им се дају углавном теориски задаци, без обзира на то да ли их ове „групе“ могу извршити или не (јер се врло ријетко може наћи неки конкретан задатак који стварно артиљерија може да изврши). Ту се, на примјер, не поставља питање како ће штаб корпуса командовати својим артиљериским пуком (КАГ) који је, рецимо, одмах послѣ процјене ситуације оријентисан за дејство на лијевом крилу, а штаб се налази негдје у центру, већ и ако га придода ко ће и како њим командовати? Друго, шта ће радити таква „корпусна артиљериска група“ ако претпоставимо да правац главног удара непријатеља буде на неком другом сектору, на примјер, на десном крилу распореда корпуса?

У првом случају корпус не може да командује таквом групом због сувише великог удаљења (око 40 км), а исто тако то ће бити врло тешко и оној дивизији која се тамо брани на фронту од 40 км. То значи да се таква „група“ у најбољем случају може придодати скоро једино пуку који се брани на лијевом крилу или чак и једном од његових батаљона. Друго, ако главни правац напада непријатеља буде на десном крилу, онда ће маневар оваквом „корпусном артиљериском групом“ на отстојању од 80 км бити врло тежак и сигурно је да у највећем броју случајева неће моћи благовремено да стигне. Може се поставити још и питање: ко ће у таквом случају потпомагати противнапад других ешелона и резерви?

У оваквим случајевима, и уопште у одбрани на широком фронту, готово када јединица која се брани није ојачана никаквом артиљеријом, неће бити потребно формирање никаквих артиљериских група, већ ће бити неопходно да се још у самом почетку јединицама прида један дио артиљерије, а остатак задржи у резерви. Конкретно, у овом случају најбоље би било да се корпусни пук задржи као **артиљериска резерва** негдје у близини штаба, да се планира његова употреба на свима важнијим правцима и да се употреби тамо гдје непријатељ испољи свој главни удар, а првенствено за потпомагање активног дејства корпусних јединица на том правцу.

Уопште узев, у одбрани на широком фронту мора се до максимума искористити способност артиљерије за маневар и покретом и путањом, јер ће се само на тај начин надокнадити њена малобројност.

Пошто је маневар инжињерским снагама и средствима од огромне важности, неопходно је да се још прије почетка борбе брижљиво припреми и планира. При томе ће бити од користи ако се и један дио инжињерских снага и средстава задржи у резерви, с тим да се употреби тамо гдје то ситуација касније буде захтијевала.

Употреба тенкова у одбрани на широком фронту зависиће, у првом реду, од количине придатих тенкова и карактера земљишта. У сваком случају, они ће имати основни задатак да подржавају противнапад другог ешелона и резерви, те ће се зато и они налазити у резерви. Данас у великим армијама тенкови све више добијају основни задатак да се заједно са самоходним ору-

ћима боре против непријатељских тенкова. Сада се више не повећава: оклоп тенка (пошто се сваки оклоп може пробити), већ се тежи за што покретљивијим и што нижим тенком са већим калибром топа. Према томе, маневар тенкова у одбрани и даље ће имати велики значај, а поготово у одбрани на широком фронту. Њихова употреба у засједама на појединим правцима може дати одличне резултате. Они се могу употребљавати и за обезбјеђење бокова, а у случају када их има више, и за борбу са непријатељским тенковима.

Маневар снагама и средствима извођен је са много успјеха у току Народноослободилачког рата. Маневар снагама и средствима који су већ на положају, тј. у првој линији (који се иначе сматра као најтежи подухват), извођен је врло спретно и за врло кратко вријеме. Тиме је, углавном, надокнађиван недостатак резерви и других ешелона, којих најчешће није ни могло бити, не само због посједања широких фронтова, већ највише због неопходности јачег обезбјеђења бокова и позадине (нарочито када су јединице биле самосталне). Била је скоро редовна појава да су са мање важних положаја скидани не само батаљони, већ и читаве бригаде и дивизије, али не за пасивно појачавање одбране на угроженом правцу, већ скоро увијек за активно дејство у бок или позадину непријатеља који напада на томе правцу.

Пошто свака искључиво пасивна одбрана сигурно води потпуном поразу, неопходна је што чешћа и разноврснија **активност** од најмањих до највећих јединица, јер је то једини начин да се спроведе успјешна одбрана. Ево неколико примјера активности из једне од најупорнијих одбрана у току нашег Ослободилачког рата:

У V непријатељској офанзиви Њемци су образовали групу „Anaher“ из своје 7 SS дивизије са задатком да се из рејона Гацко, преко Чемерна и Бара, појави на боку наше главнине и да јој пресијече пут код Сухе на Сутјесци. Са правца Фоче са сличним задатком упућени су и дијелови 104 ловачке дивизије на Кошур такође на Сутјесци. Претпостављајући овакве намјере непријатеља, Врховни штаб је још раније упутио Другу пролетерску бригаду на сектор Кошур — Округлища — Замрштен а Другу далматинску бригаду на Горње и Доње Баре. То су уствари биле **сталне побочнице** које су имале задатак да се задрже на одређеним положајима све до проласка главнине. За обе бригаде то је, свакако, једна од најупорнијих одбрана, која је од сваког појединца захтијевала крајњу упорност и издржљивост. Употреба и борба Друге далматинске бригаде на Барама, претставља најљепши, управо класичан примјер употребе и борбе сталне побочнице. Бригада је била у таквој ситуацији да о повлачењу није могло бити ни ријечи, јер би се морала свалити у клисуру Сутјеске, а тиме би Њемци успјели да изађу на њене падине и да онемогуће пролаз наше главнине. С обзиром да је бригада располагала само са 4—500 бораца, треба напоменути да је то била типична одбрана на широком фронту.

У овим борбама и једна и друга бригада примијениле су слиједећу тактику: дању се бранити, а ноћу нападати, али тако да ни дневна одбрана није била искључиво пасивна, већ је и она била прожета честим мањим или већим активним дејствима.

На Барама Немци су обично изјутра отпочињали своју артиљериску, а неколико пута и авијациску припрему (интересантно је да је њихова артиљерија углавном дејствовала са отстојања од 10 км, са Чемерна). Међутим, наши ноћни напади готово редовно су им кварили планове и одгађали почетак њиховог напада. Тек петог дана борбе на Барама Немци су успјели да пробију одбрану на отсјеку једног батаљона. Међутим, брзом концентрацијом минобацачке и митраљеске ватре у том правцу и снажним противнападом **тог истог батаљона**, потпомогнутог једном четом другог батаљона (која је тада скинута са у том моменту мање важног положаја) поново је повраћен изгубљени положај.

Обје бригаде маневровале су врло добро својим снагама и средствима, а њихова активност, нарочито ноћна, била је непрекидна. Кошур је неколико пута прелазео из руке у руку, и, захваљујући баш тим непрекидним противнападима Друге пролетерске бригаде, Немцима је било онемогућено даље надирање долином Сутјеске.

Одбрана Колашина 1944 године од стране Четврте пролетерске бригаде може да послужи као сличан примјер, с том разликом, што је у овој ситуацији бригада била и технички прилично јака (имала је већи број бацача са доста муниције) и што се налазила готово потпуно у окружењу. И у овој одбрани били су карактеристични активност, почев од најмањих дјелова па до општег противнапада бригаде, и брз маневар снагама и средствима.

Овдје ћемо навести и један примјер неактивности у одбранбеним борбама, да бисмо јасније показали колико је таква тактика неправилна и штетна у сваком погледу.

13 априла 1942 године почело је повлачење свих батаљона Ловћенског одреда са своје територије под притиском далеко надмоћнијих снага непријатеља. Почетна замисао била је да се на новим положајима према Цетињу и Никшићу задрже непријатељске снаге, да се очува слободна територија и да се касније пређе у напад и поврате изгубљени крајеви. Због велике надмоћности и непрекидне активности непријатеља, као и због немања довољног искуства у вођењу одбранбених борби, скоро сви батаљони држали су се на својим положајима потпуно пасивно. Истина, припремани су и поједини противнапади, али их је непријатељ готово увијек предухитрио. За период више од мјесец дана (до 17 јуна, када су батаљони ушли у Четврту пролетерску бригаду) батаљони су се бранили на разним положајима од Цетиња па све до долине Сутјеске, предузимајући само један једини мало већи, организованији и успјешнији ноћни противнапад (између 1 и 2 јуна) у правцу Велимља у Бањанима. Пошто је непријатељ све дотада био навикао на нашу дефанзивност, овај противнапад га је изненадио, те се уз извјесне губитке повукао за преко 10 км. Ово нам је омогућило да се још неколико дана задржимо на овом простору и да се касније скоро неометано повучемо у правцу Голије. Иако су у свим овим дефанзивним борбама батаљони имали прилично губитака, ипак је било најтеже то што су појединци почели губити самопоуздање, што се морало негативно одразити и на морал јединица. Ово је заиста прави примјер како не треба водити одбранбена дејства.

Ови примјери јасно потврђују да искључива пасивност у одбранбеним борбама неминовно води ка потпуном поразу, да је активност један од најважнијих услова да одбрана постане жилава и упорна и да се само таквим дејством може рачунати на побједу.

Ноћна активност наших јединица током читавог Ослободилачког рата доносила је нашој војсци огромне користи и, у најмању руку, скоро редовно кварила непријатељу замишљени план напада.

Безброј пута је пољрђено, а то се и из ових примјера види, да је бранилац с високим моралом, скоро без икаквог појачања, могао својим активним дејством (противнападом) да поврати положаје које је изгубио.

Морал и свијест бораца у одбрани треба да буде на таквој висини да сваки појединац буде спреман, ако то затреба, да погине, али да не отступи. У таквим случајевима неопходно је да и сваки борац схвати значај своје улоге у извршењу општег задатка. По моралном стању у једној јединици може се слободно цијенити и њена вриједност. А за успјешно вођење одбране на широком фронту високи морал јединице је један од битних услова.

Иако у нашем рату није било изразитог утврђивања у траншејном смислу, било је од огромне користи коришћење природних заклона (од камена, дрвећа, опрада итд.), а сам систем групног посиједања на широком фронту онемогућавао је да бранилац претрпи осјетније губитке од нападачеве артиљерије и авијације.

Маневром, снагама и средствима не само из дубине, већ и оних по фронту (што је неупоредиво теже), надокнађује се њихова малобројност, а што је најважније стварају се јаче групе за активна дејства тамо гдје то моментално ситуација захтијева.

Организација и значај командовања у одбрани на широком фронту

У одбрани на широком фронту командовање претставља тежак проблем, јер је веома тешко да се ток борби прати осматрањем, чак и у мањим тактичким јединицама, а у ноћним борбама је чак и немогуће. Организација везе је редовно скопчана с разним тешкоћама око њиховог подизања и одржавања, а осим тога захтјева и много више техничких средстава. Поред тога што је тешко постављање телефонске везе, што је већи утрошак материјала и отежана контрола, највећи је недостатак у томе што су линије несигурне због веће покретљивости појединих дјелова фронта. Зато је много боље и лакше да се користи она телефонска веза која се већ налази на терену у виду сталних линија и која одговара распореду снага у одбрани. Од других средстава везе засада остаје као најбоља и најсигурнија радиовеза. Али, пошто се због даљих проналазака у техници може очекивати јаче неутралисање радиовеза, неоспорно је да ће тиме и проблем командовања постати још сложенији и тежи.

За еластичност, жилавост и упорност одбране на широком фронту неопходно је да се правилно и брижљиво организује садејство свих родова војске и свих јединица које учествују у одбрани. Овде се не мисли само на претходна планирања, већ у првом реду на њихово правилно спровођење у току борбе и на широку примјену самоиницијативних дејстава у циљу пома-

гања сусједима ради што бољег извршења општег задатка. То је неопходно и у мањим јединицама, па чак и међу стрелцима, између митраљезаца и стрелцаца, минобацача, међу родовима уопште, итд.

Да би се ово остварило, поред добро организоване везе, уговорених знакова и сличног, потребно је да сваки старешина буде способан да често и потпуно самостално дејствује. Без иницијативе старешина у оквиру добијеног задатка, па чак и сваког појединца у борби, не може се замислити спровођење ма и најмање акције. У армији, у којој сви, као какви аутомати, извршавају једино и искључиво оно што им претпостављени нареди, не може бити ни ријечи о каквим самосталним и иницијативним дејствима. Напротив, прави старјешина је дужан да увијек испољава широку и смјелу иницијативу. Овдје, на широком фронту, то је утолико неопходније зато што ће се чешће дешавати прекиди везе и што наређења претпостављеног неће увијек одговарати тренутној ситуацији, тако да ће поједине јединице бити приморане да понекад дуже или краће вријеме воде борбу самостално, тј. без непосредног руковања одозго. Због тога је неопходно да, поред старешина, и сваки борац дејствује одлучно и вјешто и да правилно користи сваку гријешку непријатеља.

У току Народноослободилачког рата иницијатива у борби била је толико развијена, не само у смислу садејства, већ и у најширем смислу вођења борбе, да се може тврдити да скоро није ни било наших старјешина без таквих особина. Зато, такву иницијативу, која има за циљ само да олакша извршење задатка, треба и даље његовати, развијати и кроз наставу у школи и трупи преносити и на најниже наше старјешине који немају ратног искуства.

У једној револуционарној армији, у евентуалном будућем рату, неће се одржати оне старјешине које су навикле да буду искључиво аутомати у извршењу борбених задатака. Добро ће водити своје јединице само смјели и до крајњих могућности иницијативни руководиоци, који ће у оквиру постављених задатака знати да пронађу најбоље рјешење како би их што боље извршила, а да се при том претрпе што мањи губици. Зато је неправилно кад поједине старјешине у миру рачунају да теорија не мора да одговара пракси и кад при рјешавању задатака изјављују да су донијели такву одлуку само зато што је то школа, а да би у пракси друкчије радили.

Командовање у току нашег Ослободилачког рата уопште узев било је централизовано, с тим што је увијек остављена могућност широке иницијативе потчињеним командама. Веза Врховног штаба са оперативним јединицама и њиховим штабовима углавном је задовољавала, али је свим оперативним штабовима остављена широка иницијатива за предлоге и извођење појединих операција. Средства везе у тактичким јединицама била су, углавном, веома примитивна — већином курири пјешаци или коњаници — а често су се примјењивала и друга преносна средства. То је од свих старјешина захтјевало велику иницијативу и сналажење.

Навешћемо примјер како је најчешће изгледала веза и командовање у бригади за вријеме борбе. За извршење неког задатка командант бригаде издавао је заповијест својим командантима батаљона пошто их је у исто вријеме упознао и са ситуацијом на свим околним секторима. Задаци поје-

диних батаљона у већини случајева нису били довољно конкретни због тога што се често није располагало детаљнијим подацима о непријатељу. Батаљони су полазили на извршавање задатка и изводили га (нарочито ноћу) скоро без икакве интервенције штаба бригаде. Док је штаб бригаде дању врло често са успјехом интервенисао, јер је непосредно могао да осматра дејства батаљона, да доноси и спроводи поједине одлуке, дотле је ноћу, због немања икакве друге везе сем курирске, био немоћан за било какву интервенцију. Док би курир стигао из неког батаљона и донио извјештај и док би се на-траг вратио, наређење које би донио са собом не би више одговарало ново-створеној ситуацији. Да би команде батаљона правилно радиле морале су, на основу ситуације на фронту батаљона, ситуације код непријатеља и сусједа да потпуно самостално доносе одлуке о претстојећим дејствима. Ове су одлуке у већини случајева биле правилне, уствари онакве какве би у том случају донио и штаб бригаде. Штабови батаљона доносили су чак и одлуке о отступању, нарочито у ноћним борбама. Свакако, при томе се није увијек потпуно правилно цијенила ситуација, јер се често дешавало да се једна јединица иницијативно повуче у исто вријеме када друга, која извршава исти задатак, успјешно продужава извршење свога задатка.

Овај примјер нијесмо навели ради тога да би се оправдала потреба за оваквим командовањем и у будућем рату, већ зато да сваки старјешина треба овако да ради када нема везу са својим претпостављеним, што ће се често дешавати, нарочито у одбрани на широком фронту, као и због тога да се подвуче потреба да сваки старјешина у оквиру добијеног задатка примијени што више самоиницијативе за његово што боље извршење. Само на тај начин биће успјешно руковођење јединицама на широком фронту у једном будућем рату.
